

№ 20 (8982). 17 1998 жыл алуынды 17 күнд.

Оптимальным, ☆ Салата — 1.01, ерзевобай

CTHA.

ТҮӨЙЭЛЭР КҮН

БАБАЛАРА: НЭНИЛИЭГИНЭН САЙДЫ

1942 оны сар 2-д Аччаар 650-тэй тахса ки-
лээх, ангарда 2 нэлхүүгэр 1200-чээ мнх
сүлхүүр улуу бигр улахан нэнилэгэ бу-
лан олоорбугт. Ол бэйгэ оройуон колхозтарын
хоту көбөрүү, нэни хаааймстыбалары бодон-
сүүтү, кинизэгийн содулугар улаастак чарч-
тын эр хаалан, билгин кини территория-
гар Түөйгэ 167 киби, буруулаагынан 43 мал,
Дьаарыллаа бигр мал хаалыт. Бастакы-
гар 13 үрөнзоччлээх оскуолаах, бигр итчи-
ч оро сымдар десадаах, балмылаах (ФАП),
набаймныах, кулуун-хонтуора дьэлээх, икки
уонсай дьон олоор дьэлээх. Манна 300-чээ
мнх сүлхүү, 310-ча сымгы итхилэр. 16 баа-
най хаааймстыбата баар, бигр ДТ трактор-
даах, шлорамалаах.

Нэнилэгэр эмнэ киби дьылгата дьылгалаахтар.
Ууһай, мөкү кинизэхтар, оройор, намтыр кинизэх-
тар... Боктуруускай улуус Уһүс Хатылыта Чурапчы
хоту өтө барта кинэр 5 (олортон бигр дьотэра Ач-
чаар) улахан ага ууһуан өсө 1786 сымлаахха үөс-
кээбугт. Түөйгэ алаастарынан 1926 сымлаахха Аччаар
нэнилэгэ сирдэдийн олоорбугт. 1927 сымлаахха үс
табайрыстыба тариллибугт, 1930—1931 сс. кинилэр
мнэстэлэрттэй халбарыйбакка эр колхозтарга кубу-
луйталаабыттар. Нэнилэг 4 колхозтарга кубу-
луйталаабыттар. Нэнилэг 4 колхозтарга, Ошон бас
билэр сирдэрийн аналалаан, кыраныссаларын бьыста-
лаан бигр бигр, бу колхозтар «Бьылаах кинизэлэри-
нэн» ааттанан картага кинирбугттар.

1942 сым. Бу сым Аччаар нэнилэгэр, кини олох-
тоохторугар шыр содуллардаах эргийбугт. Ол курдук,
партия обьектин бюротун, колхозтары хоту оройуон-
нарга көбөрүүнөн сибээстээн, 1942 сымлаагы 213 уон-
на 226 ММ-дөөх уураахтарыннан 7 нэнилэгн нэни-
лэг бьылытынан тохтоорон (ликвидациялар) туһу-
нан дьаадаларыгар оловорон, Аччаар нэнилэгэ бу
административнай-территориальной статусун сүтэрэр.
Оттон дьон-сэргэтэ, хоту көбөрүүтүн уонна сэрнэ-
тэн ордон кэлбугтэрэ үтүөх-батаах сымдыан баран,
1946 сымлаахха Чурапчы селсоветыгар сымсталар,
эрдэтэри социальнай-общественнай суолталаах тутуу-
лары кинизэ көбөрүлүн адалыллар. Кэлин хааайм-
стыбалары бодонсүүтүүн, колхозтаахтар уонсай му-
нньахтарынан 1953 сымлаахха аны Сылан нэнилэгэр
холбоонор. Түөйгэ итинтэн ыла сотору-сотору улаатар-
ыччылар бу нэнилэг хаааймстыбатын кыры улааста-
гар кубулуйталаан, бэйгэ бас билэр сүлхүүтэ, сир-

уотта сүөх хаалар. Били хаааштыта эр сирдэдийн
олорбугта, «сээнэ дьотэра тохтуур».

Улааста тутуу сымларыгар улууска кинилэр курдук
дьылгаламмыт Бахсы, Төһөй урукку ааттарын-суолла-
рын чөлүгэр туһарылар нэнилэг статусун ылытты-
рын түөйгөлөр эрдэлиин да, ымыыра да көрсүбүт-
тэ. Ошон дагыны бэйлэрин исторический кырдыкты-
рын көмүскөн туруулаахтарга, ходоон көрөгө саама-
маттара. Ол эбэтэр Аччаар нэнилэгин чөлүгэр тү-
һаргэ көбүлүүр бөлөх тарымматтар. Ону бигр дьотэра
бастакы тэрээһин мунньах 1997 бос ыйын 26 күнү-
гэр буолбугт. Мунньахха Түөйгэ уонна Дьаарыллаа олох-
тоохторо барыта 41 киби кыттымын ылыт. Дьэ, бу
күнтөн Н. И. Беляев салайааччылаах 11 нэнилэг
көбүлүүр бөлөх дьыаланы сыгарытар, туруорсар со-
руктаах үлэни ылар. Ити сым от ыйын 3 күнүгэр
Сылан нэнилэгин уруккута Аччаар нэнилэгиттэн
төрүттээх Ойуһур, Дьаарылла, Чурапчы сэлэнилэгиттэн
оохтоохторун уонсай мунньахтарга (сходтарга) ыла-
рыллар. Маннаах эрдэтэри уонсай мунньах уураа-
гынан уонна Дьаарылла, интернет-оскуола, Чурапчы
сэлэнилэгин урукку Аччаартаах төрүттээх хоту кө-
бөрүлүү кыттылаахтарын этилэринэн ытырыллан
кэлбугт бигр дьылгалаахтарга мунньахха сүбэ куола-
стаах кыттыбыттар, оттон Түөйгэ, Дьаарыллаа оло-
рооччулартан 52 киби кэлбугт, эбэтэр бу түөлбөлөртөн
бьыбардылар бьыраптаах 75 кибиттэн ити 69,3 бьы-
рапына.

Мунньах барыта 6 боһуруоһу көрбугт, 15 киби тьыл
эниит. Сүрүн дакылааты көбүлүүр бөлөх председа-
тели солбуйааччы Н. И. Монастырев олоорбугт. Бу бас-
такы боһурууска маннаах уураах ымылылаабыт: Чу-
рапчы оройуоннаагы Советын сессиятын 1971 с. олун-
гун 18 күнүгэр уураагынан бигр дьотэра кыра-
нысса илээн көрөн, урукку Аччаар нэнилэгин
чөлүгэр түһаргэ, бу аатын илээн турар. Итинтэн
сирдэри, атын 5 боһуруос көрүлүүбугт. Олортон
бигр дьотэригэр «Чурапчы улуусун хоту көбөрүлүү-
бугт кыттылаахтарыгар, Аччаар нэнилэгиттэн тө-
рүттээх бигр дьылгалаахтарыгар, Сылан нэнилэгин
оохтоохторугар, Улуу Сылан мунньах депутаттарыгар
ымыры сүрүк дьүүлэни, бигр дьотэри толорууга
ымылылаабыт.

Итинтэн ыла кинизэлэниэх чөлүгэ үлэ сааламмыт,
элбэх докумуон хомуллубугт, чөлүгүлүүбугт уонна
түмүгэр дьыла-куола олоһуллан Чурапчы Улуусун

Мунньахын председателигэр А. Р. Саргыдаевка, куоп-
пуйата улуу бьылыгыгар А. А. Шадригина түһары-
лаабыт. Сылан Республика палататын председатели
Н. И. Соломон уонна Ил Түмөн депутаты А. И. По-
сеева улууска нэни көрсүлүүлэригэр тьыл этинин
бьымытынан итинтириллаабыт, бу итинтэн
түмүгэр «Көрдүбү сүрүк» бьымытынан барылаабыт.
Аны бу сым тохсунуулар Сылан нэнилэгин уон-
сай мунньагар бу тустаах боһуруос анал-мнээн
дьүүлэһиллэн, бигр тьылынан Аччаары тьыла нэни-
лэг бьымытынан араарбат туһунан уураах ымы-
лаабыт. Түөйгөлөр ол итинтэн бигр редакционьыт-
тан киби кыттылаах кулуунтарыгар нэнилэгинэ
уонсай мунньахын кыттылар.

Боһуруоһу эмнэ Сылан нэнилэгинэни Түөйгэ
улаастагыт бьылыгы Н. И. Монастырев туруордо.
Кини Сыланга буолбугт мунньахха бьорстобиттэй бьы-
мытынан кыттыбыт. Ошон тьыла нэнилэгинэн ымы-
лаахха бьылаарылаабыт, уураахтарын түөйгөлөр бу
да күмүсүлэригэр саалаарын түһарбакка, эбэтэр дьэ-
лы, сирдэ-уоттаах, төрүт олохтоохтор «бэйбугт кө-
нүлүбугт» дьыл ичинин тутуулан, дьыаланы тохто-
лоо сагына туруорсарга этилэр. Онуоха сүрүн куо-
пуйдарынан эрдэ да бу боһуруоһу хамсатымга ти-
рээт бигр дьотэра СР Государственной Мунньахын (Ил
Түмөн) 1995 сым от ыйын 8 күнүгэр Сокуонун 1,
3, 6, 13, 16 ыстатыйалара, ону сиргэ күөс өттүнэн
хоту көбөрүлүү исторический элбэх бьымытынан
биллилэн көнөрүлүүбугт итинэн СР Президентэ
М. Е. Николаев 1997 сым нуус устар ый 8 күнүгэр
123 №-дөөх Ыйаага буолаабыт. Илэһинэн, олохтоох
бэйин салайымын киниритинэн, түөйгөлөр кини
сайдьыларын сьоттанан социальнай-экономический
былааннарын 2000 сымга дьэри олоорон, бэйлэрин
уонсай мунньахтарыгар көрөн, өсө 1997 сым атыр-
дах ыйын 28 күнүгэр бигр дьотэригэр. Бу кини
мунньахтарыгар «Дьулурга» тьыл-хаааймстыбалынай
кооперативы (артылаа) тарынылар, кини председа-
телинен предприниматель С. С. Кириллов бигр дьотэ-
ригэр. Итинэн олохтоохтор тьыл эмнэ провадистен-
най саалаах буолаахха сайдым барарын чөлүгэ ой-
дүүлэр. Оттон кини былааннара кинилэр курдук
төрөмүт, бьытыт-ойдубугт улаастаах элбэх бөҕө.
Ол, дьэ, бу туруорсар кун бараларытан-тьыла нэни-
лэг буолаахтарыттан бьыачы сибээстээн.

С. СЕМЕНОВА.

НЭНИЛИЭК УОПСАЙ МУННЬАҔА УТАРДА

Нэнилэг олоһун-дьааһын салайар, сүрүнүүр, дьон-
сэргэ ойун-сааатын түмэр, сомоболуур, нэнилэг и-
чинин түстүүр дьааһаа түбүктэригэр билгин уу-
тук уонна ыраахтардаах кэм кэлэ. Булуурдаах,
муннаах, чөлү бьылаарылаахтар боһуруостар дьон
ойун-сааатын сатарыталаар, олоһун-дьааһын ыра-
таалар, кини кини кини олоһун олоһолор. Ити
дьааһааларга үч-харчы тийбэтигэр, бюджет үлэ-
тигэр итаттарын сарбыйыта, кыаммат араага кө-
мөү олоһорго кыах сьотар, о. д. а. көстүтүлэр. Бигр
уустук, бьылаарыны эрбэр боһуруоһунан сир ре-
формата буолар. Маннаах сир чааһынайта бас би-
лигэ бигр дьотэра дуу, сьуох дуу дьон, нолуоктааһын
тэрийин, атын да боһуруостарга элбэх мөккүөрдөр,
сааа атастайылар буолулаабыттар.

Били Сылан нэнилэгэ улуу бигр улахан нэни-
лэгинэн буолабыт. Нэнилэгинэни ахсаана 1271 ки-
би, онтон бьыбардааччыта 636. Бааһынай хааайм-
стыбаларынан бигр дьотэра, аймагалаан нэнилэг
улууска бастакынан барыта, бу хамсанын көбү-
лэччынэн буолбугта—82 хаааймстыба регистра-
циялаабыт. 3600 гектар ходоһа, 1000 гектар мөччирэн,
744 гектар бааһына сирдэххит.

Кини бөһүлөктөн 10-15 км тэйдэти олоор үс про-
вадистеннай улаастааххыт. Кинилэргэ (Бэрэ, Түөйгэ,
Улахан Күөлгэ) холбоон 293 киби олоор бьыбардааччыта
163 киби. Рынок уоһуобулаагыгар бьыбардааччыта
мөһөн-ахсаан хаалбакка, бааһынай хаааймстыбала-
рынан сүлхүү-сымгы ахсаанын аччаппакка, эти-үүтү
рынан сүлхүү-сымгы ахсаанын аччаппакка, эти-үүтү
оноро, үлэни-хамсы олоһолор. Улаастаахтарга о-

куола-садтар үлэнилэр. Түөйгэ, Улахан Күөлгэ
культура үлэнилэр. Түөйгэ ФАП үлэнилэр.

Мнн саааар, улаастак олохтоохторун да саааа-
рыгар, кинилэргэ бэйлэри-бэйлэра салайыныларга
нэнилэгинэни ахсаанынан көрөн туһунан сьот-
таах дьааһаалары тарылар сьот этэ. Кини дьон-сэргэ
күнүгэ кылааһын, тарыларын үлэриин сүрүн-
нүө, кини кини үлэни этэ.

Улаастаах хаааһааларынан сибээстэн, бу ааспак
күнүгэ нэнилэг, кини олохтоохторун улааһын
аймаабыт боһуруоска тохтуоххун баарабын. Ити
Түөйгэ, Дьаарылла холбоон Аччаар дьон урукку
аатын эргитэн, туһунан нэнилэг буоларга туруор-
суулар. Нэнилэг буолла да, тьыла сирдэ-уот-
таах, кыраныссалаах, сааа сокуонунан сирин-уо-
тун бэйгэ бас билэр бьыраптаах буоларга чөлүкэй.
Ошон араасар түбүктэргэ нэнилэгинэни долгутар
боһуруоһунан сааа тарылибугт нэнилэгнэ төһө
сир уонна кини сир бэйлэргэ, кыранысса ханан
барара буоларга сирдэх. Сир — тьыл сирин олох-
тоохторугар тьыл боһуруос, олохтук хорук тьымыра
буоларга барытыгар билэр. Ошон маннаах сьы-
лын, чуолаан, сир үлэриин боһуруоһа, олохтоохтун
толкуйдааммыт, манн бьылаарын элбэх сьотон, ил-
диктаахтык олоһуллубугт буолуохтаах.

Туһунай нэнилэг буолар туһунан боһуруоһу, нэ-
нилэг уонсай мунньагар тоһоролон бөлөһүбугтэ-
ри курдук, дьыл олохтоох Түөйгэ дьон, иччаттара
буолаахха, бигр-икки киби туруорсара, дьон-сэргэ
олоһун аймыра өйдөмөт. Бу дьылларыттан тэйдэ-

тэра-барытара 30-40 сым буолбугт, куоранна уонна
улуу ичинтэр олохсуйбугт дьон. Кинилэр маннаах
«турууулар» бигр дьотэра бигр—сир ылаары.

Аччаар нэнилэгинэн 1927—1942 сымларга олоорбугта.
Төрүт билэр Аччаар ууһа дьон баара. Бу билигин
исторический кини билэр бьылгэ нэнилэг
15 сым устата олоорбугт. Оттон Сылан нэнилэгэ бил-
гин баар сиринэн-уотунан, бөһүлөктэринэн олоорбугта
30-ча сым буолла. Аны, бу история кини аарыла-
бата, территорията сокуоннааһын биллилэбугтэ
буоһуо дуо!

Түөйгэ билгин 127 киби олоор, бьыбардааччыта
75. Тьыла нэнилэг буоларга туруорсааччылар кыра-
ныссаны урукку Аччаар нэнилэгин территория-
тынан бьоттарга былааннаабылар. Бу Сылан нэни-
лэгин оттуур ходоһатын үс ымыт бигр дьотэра тэ-
һар. Манна кини бөһүлөктэ олоор 201 киби дуу-
һа сир, Сылантан төрүттээх Чурапчы сэлэнилэгиттэр
олоор 236 киби сирдэра, Уһун Күөлгэ олоор 30-ча
бааһынай хаааймстыбаларыгар сьымарылаабыт сир-
дөр баалар. Биллэн турар, бу дьоннор сирдэри бигр
дьотэра, атын нэнилэгнэ барыларын сөбүлэбэттэра
чохчы.

Бу боһуруос нэнилэг уонсай мунньагар уонна
сходугар дьүүлэһиллэн, Маннаах тьыл энилэр ба-
ры утараларын биллэрдэлэр. Бэрэ улаастаах олох-
тоохторун мунньага, бааһынай хаааймстыбаларын
баһылыктарын түмүлүрө, атын да коллективтар
эмнэ итинни саалаахтар. Кинилэр саалаара тү-
мүлэн Улуу Мунньагар түһариллэн.

Н. БАШАРНИ,

Сылан нэнилэгин баһылыга.

УЛУУСПУТ ИННИКИТИН ТУҔУГАР

(Бүтүүтэ. Иини 2 стр. көр).

инилэри-норүүлэри үрдэтиилэригэр бигр дьотэра
лаппа аччаата, атын сааага, кылааһа ылардылар.
Манн сомоллоххо табылаабыт. Ошон ордук чуолаан
тороннугтар кинилэри тоһору ойдоон, үрдүктүн тутан
өйүүрбугт лаада. Бэйгэ кылаһынан көрөн, тьыл сирин
ууһуулаагыгар отторун-мастарын тьыллэллэригэр,
эт-ас булуулаагыгар көмөдөһүүххэ, үлэнилэригэр
ууһуулаагыга тэрийнэххэ. Ого итинтэ, инниктин
ууһуулаагыга кини буолан тахсаага учууталтан эмнэ

улахан тутулулааһын умнууохха.

Түмүкүр, тьыллэни туһунай, СР Государственной
Мунньахы (Ил Түмөн) депутаттары бьыларыгар
мнн кандидатурабын өйөөбүт бары бьыбардааччылар-
га ас сүрүлүттэн махтаабын, улууһун дьонугар
сааа дьылга олохторугар эрэн, турутаах уонна
бигр дьотэра түмүлүлүү буолууну баарабын.

В. ПОПОВ,

«Ростелеком» АО Дьоккуускайдаагы филиалын
директорын сьүбүлэти.

СИТИНИЛЭРИ БАРААБЫТ

Биллэри курдук, Чурапчы сэлэнилэгиттэр кини
телестудия—«Манарычаан» олохтоох телевидестудия
уонна интернет-оскуола ичинин тарылибугт «Чэчир»
телестудия былааннаахтык, бастааһынайдык эфирга
тахсаа үлэнилэр. Олохтоохтор ичинлэр бигр дьотэра
нотүпүккэ көрөр буолуохтаахтар. Холбоһор, мнн
чэчирдэригэр ордук сэрэгтэ көрөбүт. Студия кини сэр-
гир, итириилэригэр программаны бөлөһүөн таһа-
рар. Ангарда «Сабдары» да ыла көрүн. Улууска
республикада ымылаабыт конкурстарга, күрөхтэ-
һиллэртэн бигр дьотэра эмнэ матарбаттара махтааах.
Ал ПОСЕЛЬСКАЯ, хаһыат общ. көрр.

